

מגדל בבל

פרשת נח, פרק יא, פסוקים א-ט

רקע עיוני

ביחידה זו מסופר על אנשים שבנו להם עיר ובתוכה מגדל. שאלת המפתח להבנת הסיפור היא: מה היה חטאם של בוני המגדל? האם חטאם היה שבנו מגדל שראשו בשמים, או שהיה חטא אחר? את התשובה לכך נמצא בפרק ט, פסוק א, שם נאמר: "פָּרוּ וְרִבּוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ". ה' ציווה את האנשים להתרבות ולאכלס את כל העולם, ואילו בבניית המגדל הם עשו מעשה המנוגד לצו האלהי: במקום להתפזר הם ביקשו להתרכז במקום אחד.

להלן שלושה עניינים שעליהם מבוסס הסיפור:

- * חששם של בני האדם היה "פָּן נַפְּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (פסוק ד).
- * חטאם העיקרי: במקום להתפזר בכל הארץ הם התרכזו במקום אחד ובנו בו עיר גדולה ומגדל, ועונשם: "וַיִּפֹּץ ה' אֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (פסוק ח). הדבר שממנו חששו – בא עליהם.
- * הבחירה לגור בבקעת שניער. מדוע בחרו לגור דווקא בבקעת שניער? עמק שניער נמצא בין שני נהרות, הפרת והחידקל. בקעה זו היתה פורייה ורחבת ידיים והתאימה לחקלאות ולבניית עיר. נתונים אלה ענו על צורכיהם של האנשים שהיו עובדי אדמה.
- כדי לבנות את העיר הם נטקו לאבנים, אך אלה לא היו מצויות בסביבה. לכן, הם ניצלו את אדמת החימר והטין המצויה בבקעה ועשו ממנה לבנים, ככתוב: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, הִבֵּה לָבֶנָה לְבָנִים וְנִשְׂרַפָה לְשֵׂרֶפֶת, וְהָיָה לָהֶם הַלְבֵנָה לֵאבֵן וְהַחֲמֵר הִיָּה לְחָמֵר" (פסוק ג).

יצירת הלבנים היתה אחת ההמצאות החשובות של אותה תקופה. תהליך יצירתם נעשה בשני שלבים: (א) הכנת לבנים מטיט ושרפתן בכבשן כדי שיתקשו. (ב) הדבקת הלבנים זו לזו בעזרת חומר (אספלט) שהיה מצוי באזור.

פרקי מבוא להבנת הראליה בספר בראשית "פכים קטנים" / שלמה גולדשמידט

החיבור "פכים קטנים" מנסה לתאר את החיים בארץ כנען במחצית הראשונה של האלף השני לפני הספירה, היא תקופת האבות העיקרית. החיבור נועד למורים כדי שייטיבו להבין את סיפורי האבות ואת הרקע שלהם.

את המאמר כתב שלמה ז' ל לפני שנים רבות, בהיותו מרכז צוותים באגף לתכניות למודים. שלמה, שהיה ביקורתי כלפי עבודתו יותר מאשר כלפי עבודת זולתו, נגז את המאמר כיוון שסבר שאינו ראוי לדפוס. הוא ביקש להשלים את המאמר ולערך אותו מחדש, אך בטרם הספיק לעשות זאת הוא נלקח לבית עולמו. צוות מקרא בראשיתו של ד"ר יהושע רוזנברג פרסם את החומר לראשונה בשנת תשנ"ד, בחוברת ב' של "על המקרא ועל הוראתו" (בהוצאת האגף לתכניות למודים). החוברת הוקדשה לכרו של שלמה. הצוות נטל על עצמו את האחריות לחסרונות ולשגיבושים במאמר.

סברנו שמן הראוי לשלב גם במדריך זה קטעים מן המאמר המתמחים לנושאים הבאים: ארץ כנען בימי האבות, הרעב, דרכים ותחבורה, רועי צאן, עבודת מים.

ארץ כנען בימי האבות

לפני כ-3800 שנה יצא אברהם אבינו מחרן במצוות ה', כדי ללכת לארץ כנען. אך ארץ זו, הנקראת היום "ארץ ישראל", הייתה שונה מהארץ של היום במראיה, בתושביה ובאורח החיים בה.

אכן, ארץ אשר לשחר לכל פסיו את אורח חי אבותינו, שחיו במציאות החוקה מאוד מזו של היום. עם זאת, חשוב שנגד עיני הוגנת והמורה תעמוד תמונה כוללת של ארץ כנען ותושביה בימים ההם, כדי שיוכלו להמחיש לתלמידים את פרשיות החיים המתוארות בספר בראשית, שלא ניתן לראותן עוד בארץ.

ארץ כנען לא הייתה מדינה אחת, וחלקיה השונים לא היו מיושבים במידה שווה. שפלת החוף והעמקים הפוריים היו מאוכלסים בצפיפות והיו מפורדים למדינות קטנות (מדינה-עיר) ואף קטנטנות, ובכמה ערים חזקות שלטו מלכים. לפעמים שימשו עיירות אחדות ופרים אחדים, ואף ערים קטנות, כ"בנות" לעיר הראשית ("עיר רבנותיה"). כעיר נחשב "שוב מבוצר", שחומותיו נתנו לתושבים מחסה מפני שודדים בעתות שלום ומפני גייסות לוחמים בעתות מלחמה. בעת מלחמה נמלטו תושבי המקומות הפריים לתוך הערים כדי למצוא שם מחסה.

והראשונה של האלף השני לפני
 לחזק את סיפורי האבות ואת
 לתכנית לימודים. שלמה, שהיה
 או שבר שאינו ראוי לפוס. הוא
 וזאת הוא נלקח לבית עולמו.
 ה בשנת תשנ"ד, בחוברת ב' של
 וקדשה לזכרו של שלמה. הצוות
 ופיקוח הבאים: ארץ כנען בימי
 וען, אך ארץ ז, הנקראת היום
 החיים בה.
 רחוקה מאוד מזו של היום. עם
 ווענייה בימים ההם, כדי שיוכלו
 ו ניתן לראותן עד בארץ.
 ה שוות, שפלת החוף והעמקים
 ויה) ואף קסטנות, ובכמה ערים
 וי ערים קטנות, כ"בנות" לעיר
 וית מחסה מפני שודדים בעתות
 ומוקמות הפרושים לתוך הערים

מוקמות היישוב הוקמו על ידי מקורות מים בלבד. התקנת בורות מים עדיין לא הומצאה, כי הם לא ידעו
 לאטום את האבן הסופגת במעטה של מלט בלתי חדיר (על מועד ההמצאה הזאת אין לנו ידיעות ברורות;
 יש המקדימים אותה לסוף תקופת האבות ויש המאחרים אותה לראשית התקופה הישראלית). על כן כל
 יישובי הקבע העתיקים בארץ, עד סוף האלף השני לפני הספירה, נבנו על ידי מעיינות. לא בכדי מתוארת
 ארץ כנען כ"ארץ טובה, ארץ נחלי מים עיינות ותהומות יוצאים בנקעה ובהר" (דברים ח, ז). בארץ הנגב
 חמערבי, שם אין מעיינות רבים אך מי התהום אינם עמוקים, חפרו בארות (וראה בראשית כו).
 שטחיה ההרריים של הארץ היו מכוסים יערות בחלקם והיו מיושבים בדלילות, ובאזורים שלא גדלו בהם
 תבואות ומטעים (כרמי איתים וגפנים), כלומר בנגב ובמדבר יהודה ובנימין, גדלו צאן ובקר (מרעה טבעי).
 תוצרי הצאן היו חשובים מאוד לתושבי הארץ, ובעיקר היה חשוב הצמר, שממנו הכינו את הבגדים. את
 עבודת הטוויה והאריגה שנעשתה בבתיים ביצעו על פי רוב האישה ובנותיה וגם שפחותיה.
 האוכלוסין שהשתייכו לעיר היו משועבדים לשליט העיר (המלך) והיו נאלצים לשלם לו מס בצורת אספקת
 נשירים ותוצרת. אם הצליח השליט לאסוף עודף של תוצרת, שלא הייתה נחוצה לו, לחצרו ולחיליו, הוא
 החיל לפתח סחר חוץ בתוצרת זו. הסחרות המבוקשות מארץ כנען בארצות השכנות היו בעיקר שמן, יין
 ועמרי. מאחר ששן הזית גדל בארצות הים התיכון בלבד, תפס השמן מקום מיוחד ברישמת סחרות היצוא
 של הארץ.
 לפי זה, פרנסתם של תושבי הארץ הייתה מבוססת בעיקרה על עבודת האדמה, על חקלאות. אך היו גם
 בעלי מלאכה למיניהם, שמכרו את תוצרתם מצרכי המזון שהיו נחוצים להם. בין בעלי המלאכה
 נמנו במיוחד ה"יוצרים" (הקדרים) שיצרו את כל כלי המטבח: סירי בישול, כלים לאחסון התבואה וכלים
 לקומת, ליון ולשמן. כל הכלים האלה היו עשויים מטיחן (חומר), ורק לעשירים היו גם כלי נחושת.
 ומוקמה הייתה שולס מחיר גבוה תמורת אריגי צמר שנבעו בצבעים שונים, ובמיוחד אריגים הצבועים
 וזבלת ואריגמן, שהופקו מחילון החי בים התיכון (MUREX). ברישמות המסים ששילמו מלכי ארץ כנען
 למלכים כובשים מוזכרים תמיד אריגי צמר אלה. תוצרת חקלאית נוספת, שהייתה מבוקשת גם היא
 בארצות השכנות, היא זו הנוצרת ברישמות המצרכים ששלח יעקב למצרים: "קחו מזמת הארץ בכלים
 וחזיריו לאיש מנחה, מעט צרי ומעט דבש, נאט ולוט, בוטנים ושקדים" (בראשית מג, יא). צמחים אלו,
 וכן צמחי בשמים אחרים ועצי פרי אחדים, הם מהצמחייה הסגולית של ארץ כנען, שהיא אזור מפגש בין
 אזוירי אקלים אחדים. מאלף הדבר, שחרסים של כדי יין מארץ כנען נמצאו בגבולה המזרחי של הסהרה,
 וזוהו אומרי: יצוא היין מארץ כנען הגיע למרחקים גדולים.

בין המדינות הקטנות שהזכרנו (מדינה-יער) שררה תמיד מתחתות רבת. ערים גדולות ניסו להשתלט על שטחי ערים קטנות, וערים אחדות כרתו ברית בנייתן כדי לעמוד שכם אחד נגד כובשים מפפנים ומבחי. דוגמה של ברית כזו אנו מוצאים במלחמת מלכת המזרח, שכאו להילחם וניצחו את ברית חמשת המלכים שבכיר (בראשית ד'). בפרק הזה נזכרת גם ברית אחרת, הברית של אברהם עם האמורים, שישבו במדינת חברון "על פני העיר", הייתה זו ברית בין שתי קבוצות שלא היו מן האוכלוסייה של העיר ההיא, כי בעיר חברון ישבו החתים (בראשית כג), ואילו האמורים, בעל בריתו של אברהם, ישבו באלוני מורא. עקב הברית הזאת קבע גם אברהם את מקום מושבו שם. עד אז היה אברהם עובר ונדד ברחבי הארץ כדי למצוא מרעה לצאנו הרב, והוא לא השתייך לאף אחת מ"מדינות" הארץ. מעמדו היה כנראה כמעמדם של נודדים אחרים. עד שהחליטו בחברון היו לאברהם שני מקומות ישיבה קבועים: בצפון, בין העי ובין בית אל (בראשית יב, יג-ט) – למרעה הקיץ, ובבאר שבע – למרעה החורף. משקלה של קבוצת נודדים כקבוצתו של אברהם היה תלוי בכוחה ובעושרו, והסיפור על אברהם הרוחץ ומנצח את ארבעת המלכים הכובשים (שם ד') ממחיש את חשיבותו של אברהם כארץ כנען, ומסביר מדוע עזרו לו תושביה החתים של חברון למצוא אחוזת קבר במערת המכפלה ומדוע פנו אליו במלכים: "נשיא אלהים אתה בתוכנו" (בראשית כג, ו).

מובן שאברהם לא רעה בעצמו את צאנו, עכדה קשה זו נעשתה על ידי "רועי אברהם", ומסופר גם על "רועי לוי" (בראשית יג, ז). אברהם לא הסתפק בעסקי צאן ובקר, ומן הטעם "וישב בין קדש ובין שור" [=גבל מצרים] (בראשית כ, א) מתברר, שאברהם חלש על כל האזור שעברה בו הדרך המסחרית הראשית בין ארץ כנען למצרים. זה בודאי סוד עושרו, שדה כה גדול, עד שהיה מסוגל לשלם בעד שדה המכפלה ומערה שבו את הסכום העצום של "ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר" (בראשית כג, טז). הסכום הגדול הזה אינו במשקל הכסף בלבד, כי אם בעצם התשלום במתנת חזאת, הכסף, שמוצאה רחוק מאוד מארץ כנען, שלא כמו הזהב, הנמצא בארצות אפריקה הקרובות. קניית אחוזת הקבר על ידי אלוני מורא מצביעה אפוא על ניסיונו של יצחק לעסוק בחקלאות בארץ גור, בדרום הארץ, ועל כוונתו להכות שורשים בארץ. אך מאלף הדבר, שחץ מזה גם נאמר על יצחק "ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה" (בראשית כג, יד). אשר לעיקב, נראה שגם שובו מחרון, אחרל ששהה שם מעל לעשרים שנה, הוא חזר למעמדו של סבו אברהם. ושוב יש לנו עדות על מעמדם של הנודדים באותו זמן, בדבר שלטי שכם אל תושבי עיר: "האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אותה, והארץ תהפך רחבת ידיים לפניכם" (בראשית לד, כא). עם זאת, גם יעקב עשה ניסיון לשוב ישיבת קבע בשכם, שכן הוא קנה שם חלקת שדה (בראשית כט, יט).